

CUMHURİYETE KADAR SİVAS BASINI

ve

İRRADE-İ MİLLİYE'NİN YERİ

Yard. Doç. Dr. Burhan PAÇACIOĞLU*

Toplumlar üzerinde büyük bir öneme haiz olan basın, toplumların bir haber alma aracı olması yanında onları eğiten, kamuoyu oluşturan, kamuoyuna yön veren modern demokrasinin belli başlı öğelerinden biridir. Bu derece önemli fonksiyonları içeren basının yegane aracı olan matbaanın geçmişi hakkında bugüne kadar çeşitli görüşlerin ortaya atılmasına karşılık, bunların içinde en tutarlı olanı, bu alandaki çalışmaların 8. yüzyılda Asya'da başladığı yolundaki bilgilerdir. Basımcılıkta yer değiştiren harflerin kullanılmasına ise 11. yüzyılın ortalarından itibaren rastlanmaktadır. Bir görüşe göre; bu tür harfleri ilk kez kullananlar Çinliler olmuştur. Onlar önce balçıktan, sonra kalaydan ve daha sonra da tahtadan harfler kullanmışlardır. Birçok araştırmacının katıldığı diğer bir görüşe göre; dizgi harflerini ilk kez 11. yüzyılın ortalarında Çin Türkistan'ında yaşayan Uygur Türkleri kullanmaya başlamışlardır. Bu sistem daha sonra diğer ülkelere de yayılmıştır. Bir araştırmacı olan Howard Carter de, Türk-Memluk döneminde 1300 yılı dolaylarında Kuran'ın basıldığını ifade etmektedir.

Pek çok kaynakta belirtildiği gibi matbaayı ilk icad eden Johann Gensfleisch Gutenberg (1394-1469)'dir. Ortaya atılan diğer bir görüşe göre ise ; Hollanda Haarlem'de, **Laurens Coster 1430**'lu yıllarda bir basım evi kurmuş, Gutenberg de basımcılığı Coster'in çırağından öğrenmiştir.¹ Gutenberg, Coster'in bu buluşunu daha sonra geliştirmiş ve yaygınlaştırmıştır. Ancak bu ikinci görüşe pek rağbet edilmemektedir.

---

*.Cumhuriyet Üni. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl.

¹ Alpay Kabacalı, *Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayii*, İstanbul, 1998, s. 3.

Gutenberg ilk eserini 1440 yılında basmış, 1454 yılında da Lâtince İncil'i yayımlamıştır.²

Gutenberg'den sonra matbaacılık Avrupa'da hızla yayılmaya başlar.

1458'de Strasburg'da, 1464'te Roma'da, 1469'da Venedik'te, 1470'te Paris'te, 1471'de Napoli ve Hollanda'da, 1473'te Macaristan'da, 1474'te Cenova'da, 1476'da İspanya ve İngiltere'de, 1482'de Danimarka'da, 1483'te İsveç'te, 1488'de Çekoslovakya'da, 1539'de Mexico'da, 1638'de Boston'da basımevleri kurulmuş ve çalışmaya başlamıştır

Bizde ise ilk matbaa **1727** yılında İbrahim Müteferrika tarafından açılmıştır. Ancak bu, 1727 tarihinden önce Türkiye'de matbaa yoktu anlamına gelmemelidir. Çünkü bu tarihten çok önceleri azınlıklar dediğimiz Yahudiler, Ermeniler, Rumlar vb. toplumların kurdukları matbaaların olduğu bilinmektedir.

YAHUDİ MATBAALARI:

Avram Galanti'ye göre, İspanya'dan kovulan Yahudiler İstanbul'a gelerek ilk matbaayı **1493** yılında açmışlardır. Ancak İstanbul'da ilk basılan kitap **Leçons des enfants** adlı küçük bir İbranice sözlüktür. Mistakidis Efendi ise, İstanbul'da basılan ilk eserin Josef Ben Goriom'un **İbrani Tarihi** olduğunu ve eserin 1490 yılında basıldığını öne sürmüştür.

Romanyalı **Ionescu** ise, Yahudi matbaacılığını on yıl daha geriye götürerek 1483 yılında kurulduğu savını ortaya atmıştır. Ona göre ilk Yahudi matbaası 1483 yılında Haham **Gerson** tarafından kurulmuş ve bu kişi 1530 yılına kadar bu işi yürütmüştür. Daha sonra işi oğullarına bırakmış, onlar da diğer Osmanlı şehirlerinde matbaalar açmışlardır. Ionescu da, Mistakidis Efendinin belirttiği İbrani Tarihi'nin 1490 yılında basıldığını doğrulamaktadır.

Bunlardan anlaşılacağı gibi, Yahudilere ait ilk matbaa 1493 tarihinde değil, 1483 tarihinde açılmış olmalıdır.

Galanti'nin verdiği bilgilere göre, 1493 yılından iki üç yıl sonra Selanik'te bir ve İstanbul'da da iki matbaa daha açılmıştır. Galanti, bu matbaalarda ilk olarak İbranice Tevrat ve tefsir (1494), yine İbranice dilbilgisi kitabı (1495) basıldığını belirtir. Ona göre bu matbaalarda İbranice, İspanyolca, Latince, Rumca eserler basılmıştır.

1510-1520 yılları arasında İstanbul'da dokuz Yahudi matbaası kurulmuştur. 16-18. yüzyıllarda Selanik, Edirne, Halep, Şam ve İzmir'de

² M. Nuni İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yay., İstanbul, 1993, s. 51.

Yahudilere ait 36 matbaanın çalıştırıldığı ve buralarda din ve dilbilgisi kitapları yanında tarih ve sosyoloji dalında eserler de yayımlandığı anlaşılmaktadır.

ERMENİ MATBAALARI:

Ermeniler tarafından ilk kitap **1469** yılında Venedik'te basılır. Bu kitabı yine Venedik'te basılan Hırvatça ve Ermenice kitaplar takip etmiştir. **Apkar Tıbir** adlı bir Ermeni, **1567** yılında oğlu ile birlikte İstanbul'a gelerek Topkapı'nın Kefeli mahallesinde bulunan Surp Nigoğayos kilisesinde ilk Ermeni matbaasını kurar. Apkar Tıbir, bu matbaada 1567-1569 yılları arasında beş altı kitap basar.

1677 yılında ise tarihçi **Eremyan Çelebi Kömürciyan** tarafından Kumkapı'da küçük bir matbaa daha kurulur. Kömürcüyan bu matbaada, kendisinin Kudüs seyahatini anlatan resimli bir kitap basar.

Ermenilerin üçüncü matbaası ise **Merzifonlu Krikor** tarafından **1698** yılında kurulur ve 1734 yılına kadar çalışan bu matbaada 14 çeşit kitap basılır.

Bu Ermeni matbaalarını ilerleyen yıllarda diğer Ermeni matbaaları takip eder. Pars Tuğlacı'ya göre; Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde **1565-1923** yılları arasında İstanbul'da **131**, taşrada ise (15'i İzmir ve 49'u Anadolu'ya yayılmış olan) **64** Ermeni matbaası kurulmuş, bu matbaalarda **599** dergi ve gazete basılmıştır.³

RUM MATBAALARI:

İstanbul'da Rumlara ait ilk matbaası **1627** yılında Nikodemos Metaksas tarafından kurulur.

TÜRK MATBAALARI:

Osmanlı dönemindeki Türklere ait ilk matbaa, Temmuz 1727 tarihinde aslen Macar olan İbrahim Müteferrika (1674-1745) tarafından kurulmuştur. Matbaanın kuruluş çalışmaları 1719 tarihine kadar uzanmaktadır. İ. Müteferrika'nın 1719 tarihini taşıyan ve klişesinin şimşir üzerine oyularak hazırlanmış olduğu Marmara haritasının bulunması bunu ispatlamaktadır. İ. Müteferrika bunu takiben 1724'te Karadeniz haritası,

³ Pars Tuğlacı, "Ermenilerin Türk Matbaacılığına Katkısı", *Tarih ve Toplum*, S. 86, Şubat 1991.

1729'da İran haritası ve ele geçirilememiş olan bir Mısır haritasını bastığını belirtmektedir.⁴

İ. Müteferrika sadrazama sunduğu 1727 tarihli dilekçesiyle matbaa kurma izni istemiş ve bu izin **Temmuz 1727** tarihinde şeyhülislâm Abdullâh efendinin verdiği fetvayla tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm kitapları basmama koşuluyla kendisine verilmiştir. Fetvanın din kitaplarının basımını yasaklar şeklinde verilmiş olması, ilmiye sınıfının matbaaya karşı çıkmasını önlemiş, ancak hattatların protestolarına engel olamamıştır ki bu da doğal karşılanmalıdır. Böylece Türklere ait olan ilk matbaa, İ. Müteferrika tarafından Sultan Selim semtindeki konağında "**Darü't-Tıbaatü'l-Âmire**" adı ile 1727 tarihinde resmen açılmıştır. Büyük bir olasılıkla bu matbaanın makineleri Hollanda'dan getirilmiş, harfler ise İstanbul'da döktürülmüştür.

İbrahim Müteferrika zamanında bu matbaada basılan kitapları şöyle sıralayabiliriz:

1. Vankulu Lûgatı: İmam Ebu Nasr İsmail Bin Hammad el Cevheri'nin Arapça -Türkçe sözlüğü. Eseri Mehmed bin Mustafa el-Vani tercüme etmiş ve kitap **31 Ocak 1729** tarihinde yayımlanmıştır. (Birinci cilt 19+666, İkinci cilt 2+756+10 sayfa, ebadı: 33x22 cm, 1000'er nüsha).

2. Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar: Katip Çelebinin yazdığı bu eser, deniz savaşları ve denizcilik hakkında bilgileri ihtiva etmektedir. Bu eser **Mayıs 1729** tarihinde basılır. (9+75 varak+2+3 sayfa, ebadı: 25x17 cm, 1000 adet).

3. Tarih-i Hind-i Garbi: Amerika kıtasını, kıtanın keşfini ve keşfi izleyen 50 yıl içerisinde yer alan olayları anlatan bu eser, Emir Mehmed bin Emir Hasan el Mes'udi'ye aittir. Eser **1730** yılında basılmıştır. (5+91 varak, ebadı: 20x14cm, 300 adet).

4. Grammaire Turque: P. Jean-Baptiste Holdermann tarafından yazılmış olan bu Türkçe gramer kitabı **1731-1732** yıllarında basılmıştır. Eserin önemli bir özelliği de ilk kez Lâtin harflerinin kullanıldığı kitap oluşudur. (18+194+6 sayfa, ebadı: 16x21 cm, 1000 adet).

5. Usulü'l-Hikem fi Nizami'l-Ümem: İ. Müteferrika tarafından yazılan eser, bu matbaada basılan dokuzuncu kitap olup **1732** yılında basılmıştır. İ. Müteferrika eserin ön sözünde, eseri okuduğu Lâtincede kitaplarda dikkatini çeken devlet yönetimi, askerlik ve savaşlarla ilgili metinleri toplayarak yazdığını kaydetmiştir. İ. Müteferrika devlet yönetimini üç ana başlık altında vermektedir: "monarkiya", "aristokrasiya",

⁴ Kabacalı, a.g.e., s. 18.

"demokrasiya". Ülkemizde demokrasi sözcüğünün geçtiği ilk kitap olarak dikkat çekmektedir. (49 varak, ebadı: 19x13, 500 adet)

6. Füyuzat-ı Mıknatsiye: İ. Müteferrika tarafından Lâtinceden derlenip çevrilen bu bilimsel eser, **1732** yılında basılmıştır. (23 varak, ebadı: 19x13, 500 adet).

7. Kitab-ı Cihannüma: Kâtip Çelebi'nin 1648 yılında tamamladığı bu eser, **1733** tarihinde basılmıştır. (26+698 sayfa, ebadı: 31x18, 500 adet)

Bu matbaada İ. Müteferrika tarafından basılan diğer eserler şunlardır: Tarih-i Seyyah (1729), Tarih-i Timur Gürkan (1730), Tarih-i Mısrü'l-Kadîm ve Mısrü'l-Cedîd (1730), Gülşen-i Hulefa (1731), Takvimü't-Tevarih (1733), Tarih-i Naima (1734), Tarih-i Raşid (1741), Çelebizade Asım Tarihi (1741), Ahval-i Gazavat der Diyar-ı Bosna (1741), Ferheng-i Şuurî (1742).

İ. Müteferrika ölümüne kadar (1745), bu matbaada 23 ciltlik 17 eser basmıştır. Matbaa, İ. Müteferrika'nın ölümünden sonra çalıştırılmamış, ancak 1755-1756 yıllarında Vankulu Lûgatı'nın ikinci baskıları yapılmış ve 1756-1783 yılına kadar tekrar kapalı kalmıştır.

Kapatılan bu matbaayı İstanbul'daki Fransız elçisi almak istediye de matbaa, I. Abdülhamid'in buyruğu ile 1783 yılında Raşid Mehmed ve Vasıf Efendilere verilmiştir. Fransız elçiliği bunun üzerine Fransa'dan getirdiği baskı makineleri ile **1785** yılında kendi matbaasını kurmuştur. Bu matbaada, "Humbarahane ve Mühendishane" adıyla İstanbul'da açılan okulda okutulmak üzere askeri yöntemleri anlatan ve Fransızcadan tercüme edilen üç Türkçe kitap basılmıştır. Bu kitaplar şunlardır: : Usulü'l-Maarif fi Tertibü'l-Ordu (1786), Usulü'l-Maarif fi Vech-i Tasfi-i Sefain-i Donanma , Risalet fi Kavaninü'l Melahat Ameliyyen (1787). Ayrıca 1790 yılında Türkçe öğrenmek isteyenler için **Elements de la langue Turque** adlı kitap da bu matbaada basılmıştır.

Fransız elçiliğine ait bu matbaanın diğer bir özelliği ise, Türkiye'de ilk gazetenin burada basılmasıdır. **Gazette Française de Costantinople** adlı bu gazete 1796 yılında basılmıştır⁵.

İ. Müteferrika'nın kurduğu matbaayı 1797 yılında Mühendishane Matbaası ve 1831 yılında Takvim-i Vekayi gazetesini basmak için kurulan Takvimhane-i Âmire Matbaası takip etmiştir. Bu iki matbaa 1840 yılında birleşerek Dârü't-Tıbaatü'l-Âmire Matbaası adını alır.

⁵ Kabacalı, a.g.e., s. 47.

Bu arada Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, **1820'de Bulak Matbaası'nı** kurar ve matbaa 1822 yılında faaliyete geçer. Mehmed Ali Paşa'nın önderliğinde 1828 yılında Türkçe-Arapça olarak çıkarılan Vakayi-i Mısıriyye gazetesi burada basılır. Bu matbaada 1822-1842 yılları arasında 243 kitap basılmıştır. Bunlardan 125'i Türkçe, 112'si Arapça, 6'sı ise Farsçadır. Aynı yıllarda Türkiye'de basılan kitap sayısı ise 536'dır. Bu rakamlara bakıldığında Bulak Matbaası'nın gayet verimli çalıştığı açıkça görülmektedir.

Avrupa'nın matbaacılık alanında olduğu gibi, gazetecilik alanında da bizden çok önceleri bu faaliyetlerini başlattığı görülmektedir. Gerçek gazete diyebileceğimiz periyodik bir görünüm yansıtan gazeteler Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde daha 1605-1610'lu yıllarda yayımlanmaya başlanmıştır. 1605 yılında Hollanda'da Abraham Verhoven tarafından onbeş günlük olarak çıkarılan Wettlycke Tijdinghe adlı gazete bunların ilk örneklerindedir.⁶ 1609 yılında Strasburg'da haftalık olarak çıkarılan Relation Oder Zeitung, 1610'da Köln'de Gedenck Wurdige Zeitung, 1619'da yine Hollanda'da çıkarılan Nieuwe Tijdinghe adlı gazeteler de bu ilklerden sayılmaktadır. Bunları 1622'de Londra'da, 1631'de Paris'te, 1634'te İsviçre'de, 1640'ta Roma'da, 1645'te İsveç'te, 1661'de Polonya'da çıkartılan gazeteler takip etmiştir.

Tanzimat'tan Birinci Meşrutiyet'e kadar süren bu dönemde basın ve yayın hakkındaki bilgileri şöyle özetlemek mümkündür:

Takvim-i Vakayi: İstanbul'da Türklere ait ilk Türkçe gazete II. Mahmut döneminde ve vakanüvis Esad Efendi (1789-1848) yönetiminde çıkarılan Takvim-i Vakayi'dir. **1 Kasım 1831** tarihinde yayımlanmaya başlayan gazetenin haftada bir çıkarılması öngörülmüş, ancak bunda isticrar sağlanamamıştır.

Gazetenin çıkarılış gayesi 26 Ekim 1831'de yayımlanan önsözünde şöyle özetlenmekteydi:

a) Bütün Osmanlı vatandaşlarının yurt içinde ve dünyada olanları öğrenmesi. Yabancıların Osmanlı yönetiminin resmî görüşünü öğrenmesi.

b) Yanlış haberlerin yayılmasını engelleyerek iç huzurun bozulmasının önlenmesi.

c) Fen, sanat, sanayi ve ticarete dair bilgilerin yaygınlaştırılıp halkın yararına sunulması.

---

⁶ İnuğur, a.g.e., s. 67.

d) Devlet icraatının herkesçe bilinip buna uyulması sayesinde devlette birliğin sağlanması.⁷

Gazete, 1861 tarihine kadar belirtilen amacına hizmet etmeye çalışmış, ancak bu tarihten sonra yasa, tüzük ve duyuruları yayımlayan resmî gazete hüviyetine büründürülmüştür. Gazetenin 1879 yılından 1891 tarihine kadar yayımına ara verdiği görülmektedir. Gazete, bundan bir kaç yıl sonra da "nişan itası" (nişan verme) ifadesini "nişan hatası" olarak yanlış yayımlayınca II. Abdülhamid tarafından kapatılır ve II. Meşrutiyete kadar kapalı kalır. İkinci Meşrutiyetin ilânından kısa süre sonra yayın hayatına tekrar başlayan gazete, Kurtuluş Savaşı sonunda Osmanlı hükümetinin yıkılmasına kadar yayımını sürdürür.

Takvim-i Vakayi gazetesi Türkçeden başka Fransızca, Ermenice, Rumca, Arapça ve Farsça olarak da yayımlanmıştır.

Ceride-i Havadis: Tanzimat'tan sonra **31 Temmuz 1840** tarihinde yayına başlayan Ceride-i Havadis gazetesi, İngiliz asıllı William N. Churchill tarafından çıkarılır. Gazete muhtevası itibariyle Takvim-i Vakayi'ye benzemektedir. William N. Churchill'in 1864 yılında ölümü üzerine gazeteyi oğlu Alfred Black "Ruzname-i Ceride-i Havadis" adı ile çıkarmaya devam eder. Gazete 1919 yılına kadar yayın hayatını sürdürür.

Tercüman-ı Ahval: Agah Efendi (1832-1885) ve Şinasi'nin (1824-1871) birlikte çıkardıkları Tercüman-ı Ahval, ilk özel gazete olup **21 Ekim 1860** tarihinden itibaren yayımlanmaya başlanmıştır. Haftada bir çıkan gazete, 22 Ocak 1861 tarihinden itibaren haftada üç kez çıkmaya başlar. Daha sonraki dönemlerde ise haftada altı gün çıkmaya başlamıştır. İlk fikir gazetesi olma özelliğine sahip olan Tercüman-ı Ahval, Şubat 1866 tarihine kadar 792 sayı çıkmıştır.

Tasvir-i Efkar: Sinasi, 1861 yılında Tercüman-ı Ahvalden ayrıldıktan sonra kendi gazetesi olan Tasvir-i Efkar'ı çıkarmaya başlar. Şinasi, 27 Haziran 1862 tarihinden itibaren çıkarmaya başladığı gazeteyi, siyasi sebeplerden dolayı tutuklanacağını anlayınca, 1865 baharında Namık Kemal'e bırakarak Paris'e kaçar. Namık Kemal döneminde gazete 469. sayıya kadar çıkarılmış, bu sayıdan sonra Namık Kemal'in Avrupa'ya gitmesi üzerine, bu görev Recaiade Mahmud Ekrem'e kalmıştır. Gazete, 830. sayısında kapatılmıştır.

Türkiye'de çıkan ilk Türkçe dergi ise, "**Vakayi-i Tıbbiye**" dergisidir. 6 Mart 1849 tarihinde yayımlanmaya başlayan bu sağlık dergisi, 1851 tarihinde kapanmıştır.

---

⁷Kabacalı, a.g.e., s. 49.

1860'lı yıllardan itibaren gerek İstanbul'da ve gerekse taşrada kurulan matbaa sayısında ve bu matbaalarda basılan gazetelerde hızlı bir artış gözlenmektedir. 1729-1875 tarihleri arasında açılan matbaa sayısı 151 olup bunların büyük çoğunluğu 1860-1875 yılları arasında açılan matbaalardır.⁸

Devlet, bu durum karşısında bazı kanunî önlemler alınması gerektiğini düşünerek **1857** yılında Basmahane Nizamnamesi'ni yayımlar. Buna göre Osmanlı Devleti sınırlarında matbaa kurmak, gazete çıkarmak ve kitap basmak izne bağlanmıştır. Bunu **1864**'te çıkarılan ve ilk basın yasası diyebileceğimiz **Matbuat Nizamnamesi** takip eder. Bu nizamname, 1852 tarihinde Fransa'da çıkarılan, Fransız Basın Yasası'ndan esinlenerek hazırlanmıştır. Bu yasada; siyasal gazete çıkarmak için "ruhsat" mecburiyeti getirilmiş, basın suçları ve bunlar için verilen cezalar belirtilmiş, hapis ve para cezalarının yanı sıra geçici ya da süresiz kapatma cezaları öngörülmüştür.

Tanzimat'tan I. Meşrutiyet'e kadar (1839-1876) İstanbul'da çıkarılan başlıca gazete ve dergiler şunlardır: Muhbir (1867), Basiret (1870), Vatan (1867), Terakki (1869), Diyojen (1870), İbret (1879), Musavver Medeniyet (1874), İstikbal (1875)...

II. Abdülhamid'in tahta çıktığı yıl Kanun-ı Esasi (Anayasa) hazırlanarak yürürlüğe konmuş (**23 Aralık 1876**) ve Meclis-i Mebusan toplanarak I. Meşrutiyet dönemi başlamıştır (19 Mart 1877). Ancak Osmanlı-Rus harbini bahane eden II. Abdülhamid, Kanun-ı Esasi'nin kendisine verdiği yetkiyi kullanarak Meclis'i kapatmış ve Meclis tarafından hazırlanan Matbuat Kanunu'nu da yürürlükten kaldırmıştır. 1888 yılında yayımlanan Matbaalar Nizamnamesi ile 1857'de yayımlanan nizamname geçersiz sayılmış ve matbaacılık ve yayıncılık sıkı bir takip altına alınmıştır. Böylece de basında sansür devri başlatılmıştır. Bu dönemde bir çok dergi ve gazete yayın hayatına son vermek mecburiyetinde bırakılmıştır.

Bu dönemde çıkarılan dergi ve gazetelerden bazıları şunlardır: Sabah (1876), Tercüman-ı Hakikat (1878), İkdam (1894), Servet-i Fünun (1891), Malûmat (1894), Mecmua-i Ebüzziya (1880), Mir'at-ı Âlem (1882)... Bu dönemde yayıncılık alanındaki büyük hizmetlerinden dolayı Ahmed Midhat Efendi (1844-1912) ve Ebüzziya Tevfik Bey'i (1849-1913) minnet ve şükranla yâd etmek bir vefa borcudur.

II. Abdülhamid, **23 Temmuz 1908** tarihinde İttihatçıların baskılara dayanamayarak Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe koyup II. Meşrutiyeti ilân etmek zorunda bırakıldı. Böylece sansürler devri kapanmış oluyordu. Bu tarihten itibaren bir buçuk ay içerisinde 200'ü aşkın gazete ve dergi çıka-

⁸.Kabacalı, a.g.e., s. 79.

rıldı. Bu sayı Nisan 1909 tarihine kadar 350'ye yaklaştı. Bunlar arasında her görüşten düşüncelerini yaymak için gazete çıkaran gruplar bulunmaktaydı. Bu arada İstanbul'dan taşraya çok sayıda Türkçe, Ermenice, Rumca basım yapan matbaalar taşındı. 1908 yılı sonlarında Anadolu'nun her şehrinde özel Türk matbaaları kuruldu. İkinci Meşrutiyet'in ilk günlerindeki kargaşaya son vermek amacı ile 1909'da yeni bir Matbuat Kanunu hazırlandı. Bu kanun, Meclis'te uzun süre tartışılarak **16 Temmuz 1909** tarihinde yürürlüğe girdi. 1881 Fransız Basın Kanunu'ndan esinlenerek hazırlanan bu kanunla birlikte basından sansür kaldırıldı. Bu basın yasası 1931 yılına kadar yürürlükte kaldı.

Bu dönemde çıkarılan bazı gazete ve dergiler şunlardır: Tanin (1908), Yeni Gazete (1908), Servet-i Fünun, Kalem (1911), Cem (1910), Âlem (1909), Davul (1909), Şehbal (1909), Resimli Kitap (1908), Mehasin (1908).

Vilâyet Matbaaları ve Vilâyet Gazeteleri:

Osmanlıda rastlanan ilk resmî gazete, 1828'de Mısır vilâyetinde çıkarılan Vekayi-i Mısıriyye ve 1832'de Girid adasının Hanya şehrinde çıkarılan Vekayi-i Giridiyye olmuştur.

Tanzimat sonrası reformlar çerçevesinde 1864 tarihli Vilâyet Nizamnamesiyle "eyalet" sisteminden "vilâyet" sistemine geçilmiş ve vilâyetler kurulurken de hemen hemen her vilâyet merkezinde bir matbaanın açılması karara bağlanmıştır. Bu matbaalar, öncelikle valiliklerin ihtiyacı olan matbu evrakların basımında kullanıldığı gibi, kitap, yıllık, takvim ve vilâyet gazeteleri basımında kullanılmıştır.

Bu sistem ilk olarak Tuna'da uygulamaya konuldu. Tuna Valisi Mithat Paşa, 1864 yılında vilâyet merkezi olan Rusçuk'ta vilâyet matbaasını kurdurarak vilâyet gazetesi olan Tuna'yı, Türkçe-Bulgarca olarak çıkartmaya başladı (1865). Mithat Paşa Bağdat valisi olarak atanmasından sonra onunla birlikte Bağdat'a gelen Ahmed Mithad Efendiyle birlikte Bağdat vilâyetinin resmi gazetesi olan Zevra'yı çıkarmaya başlamıştır (1869).

Daha sonra aynı nizamname, metninde bir kaç ayarlama yapılarak "Vilâyet-i Umûmiyye Nizamnamesi" adı altında 1867 yılında tekrar yayımlandı. Böylece bu yeni sistem Osmanlı vilâyetlerinin çoğunda uygulamaya başlandı. Yine bu nizamnameye göre vilâyet matbaalarının ve vilâyet gazetelerinin sorumluluğu da bir mektupçuya verildi.

Vilâyet matbaalarında basılan vilâyet gazeteleri genellikle haftada bir çıkarılmakta ve 2-4 sayfa olarak yayımlanmaktaydı. Bazı vilâyet ga-

zetelerinin bölgede ikinci bir dilin yaygın biçimde konuşulması nedeniyle iki dilli olarak çıkarılmış olduğu görülmektedir: Edirne Türkçe-Rumca, Bursa (Hüdavendigâr) Türkçe-Ermenice, Selanik Türkçe-Rumca, Şam Türkçe-Arapça vb. Bu gazetelerin çoğunun tirajı 500 dolaylarındaydı.

Yukarıda sözünü ettiğimiz nizamname gereği Anadolu'da Bursa; Erzurum, Sivas, Trabzon (1865-1866); Konya (1867-1868); Adana, Kastamonu, Diyarbakır (1868-1869); Ankara (1871-1872), Elazığ (1878-1879); Van (1889-1890), Bitlis (1893-1894) vilâyetlerinde matbaalar kurulmuştur.

Kurulan bu vilâyet matbaalarında, kısa süre sonra birer vilâyet gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır: Bu gazetelerin yayına başlama tarihleri şöyledir: Erzurum (**Envar-ı Şarkîye 1867**), Bursa (**Hüdavendigâr 1869**), Trabzon (1869), Konya (1869), Kastamonu (1872), Adana (1872), Ankara (1874), Diyarbakır (1879), Sivas (1879), Elazığ (**Mamuretü'l-Aziz 1883**), Van (1893).

Sivas'ta Matbaacılık ve Yayıncılık

Sivas'taki vilâyet matbaası, yukarıda belirttiğimiz nizamname uyarınca 1282 H. (1864-1865) yılında kurulmuştur. Ancak matbaanın faaliyete geçirilmesi, 1284H. (1867-1868) tarihinde Sivas'a vali olarak atanan Elhac Ahmed İzzet Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir. İzzet Paşa vilâyet matbaasını iki yıl içinde 106 sayfalık ilk salnâmeyi basacak duruma getirmiştir. Kurulan bu matbaalarda yapılan işlerin en önemlisi salnâmelerin basılması işlemidir. Bizdi ilk vilâyet salnamesi Salname-i Vilâyet-i Bosna olup 1866 yılında yayımlanmıştır.⁹ Sivas'ta ilk "Salnâme" ise, İzzet Paşa dönemine ait olup 1287H. (1870-1871) senesinde bu matbaada basılmıştır. Aynı matbaada değişik tarihlerde 1325 H. (1907-1908) yılına kadar 17 salnâmenin basıldığını bilinmektedir. Bunlardan 4. ve 7. salnâmeler bulunamamıştır. Son salnâme Reşid Âkif Paşa'nın valiliği dönemine ait olan 17. salnâmedir.¹⁰

Bundan başka Sivas'ta 1565-1923 yılları arasında iki Ermeni matbaasının faaliyet gösterdiği ve bu matbaalarda 12 gazete ve 2 kitabın basıldığı Pars Tuğlacı tarafından belirtilmektedir.¹¹ Konuyla ilgili olarak H. Unbehaun da Sivas'ta 1871-1875 yılları arasında A. Vardanyan tarafından işletilen bir matbaadan söz etmekte ve bu matbaanın araç ve gereçlerinin

⁹.Kabacalı, a.g.e., s. 91.

¹⁰.Nâzım H. Polat, "Salnâmelere Umûmi Bir Nazar ve Sivas Salnâmeleri", *Sivas Altıncı Şehir*, Y.I, S.2, 1997.

¹¹.Kabacalı, a.g.e., s. 103.

1875'ten sonra Vilâyet Matbaasına getirilmiş olabileceğini söylemektedir.¹²

"Sivas" Vilâyet Gazetesi

Bir vilâyet gazetesi olarak yayımlanan "Sivas", matbaanın Sivas'ta kuruluşundan aşağı yukarı 15 yıl sonra, vali Vezir Mustafa Süreyya Paşa tarafından hazırlatılır ve ilk sayısı **24 Mart 1879** tarihinde yayımlanır. Bir önseri olarak sadece Arap harfli çıkarılan bu gazete büyük bir ihtimalle çeşitli zorluklar karşısında kapanır. Vali Mustafa Süreyya Paşa'nın ölümü üzerine, 1879'da valilik görevine Rumeli Beylerbeyi Zeyne'l-Âbidin Paşa getirilir. Onun döneminde, **12 Ocak 1880** tarihinde gazetenin ana serinin ilk sayısı yayımlanmaya başlar.¹³

Gazetenin bu ilk sayısındaki "Mukaddime" bölümünde; Vali Âbidin Paşa'nın faaliyetleri övülmekte ve yıllık abone bedelinin 40 kuruşa indirildiği belirtilerek ödeme şartlarının da kolaylaştırıldığı açıklanmaktadır. Gazetede idare adresi olarak "Hükümet Konağı" gösterilmiştir ki bu da matbaanın hükümet binasında bulunduğunu ispatlamaktadır. Matbaa, daha sonra vali Muammer Bey döneminde vilâyet binasının hemen yanına inşa edilen ayrı bir matbaa binasına nakledilir 1328 R. (1912-1913).

Haftalık olarak pazartesi günleri yayımlanan gazetenin tirajının 150-200 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Gazetenin bazı aksaklıklar sebebiyle çıkmadığı günleri de hesaba katarak yıllık ortalama 40 sayı çıkarıldığını söylemek mümkündür.

Gazete 27x39 cm ebadında, tek yaprak olarak üç sütun üzerine kurulan dört sayfadan ibaretti. Gazetede Türkçe makaleler ön tarafta Arap harfleriyle, arka tarafta da Ermeni harfleriyle basılmış olarak yer almıştır. Gazetede Ermeni harfli kısımlardan Hayk ve Mıgırdiç Efendiler sorumludur. Bu durum tahminen 1883 tarihinden kadar devam etmiş, bu tarihten sonra ise sadece Arap harfli iki sayfa olarak yayımlanmaya başlamıştır.¹⁴

Diğer vilâyet gazetelerinde olduğu gibi "Sivas" gazetesi de bir resmî gazete hüviyetindeydi. Burada yer alan yazılar arasında daha çok kanunî hükümler, kararnameler, nizamnameler, devletin halka duyurmak istediği bilgiler ve devletin siyasî görüşünü yansıtan yazılar zaman zaman da valilerin halka yönelik mesajları bulunmaktadır.. Bunların arasında İs-

¹².Horst Unbehaun, " Sivas Vilayetinde Basının Doğufu", *Türklük Bilimi Araftırmaları*, S. 10, Sivas, 2002.

¹³.Unbehaun, a.g.m., s. 23.

¹⁴.Unbehaun, a.g.m. s. 22.

tanbul gazetelerinde yer alan makaleler büyük bir yer tutmaktadır. Gazetede bunların dışında asayiş olayları ile salgın hastalıklar, deprem, sel gibi afetlerin yarattığı hasarlar vb. olaylara da yer verildiği görülmektedir. Ayrıca vali Âbidin Paşa tarafından hazırlanan ve Mevlâna'nın Mesnevi şerhi olan "Terceme ve Şerh-i Mesnevi-i Şerif" adlı eserinin ilk cildi de bu matbaada 1886 yılında basılmıştır.¹⁵

Sivas'ta çıkarılan ilk özel gazete, Sivas'taki Ermeni vatandaşlarımızıza aittir.

"Tsayn Sepasdatsvots" (Sivas'ın Sesi):

1869 yılında çıkarılan bu Sivas'ta çıkarılan ilk özel gazete olma özelliğine sahiptir. Gazete kısa ömürlü olmuştur.

"Mamulin Zankı" (Basının Çan Sesi) ve "Sev Hoğër" (Kara Topraklar):

Sivaslı Ermenilere ait olan bu iki gazete, 1870 yılında yayımlanmaya başlanmıştır. Ancak bu gazetelerin hangi matbaada basıldığı hakkında bugüne kadar bir bilgiye rastlanamamıştır. Bu durum, büyük bir ihtimalle Sivas'ta o tarihlerde Ermenilere ait bir matbaanın olabileceğini hatıra getirmektedir. Yukarıda belirttiğimiz Pars Tuğlacı'nın hazırladığı Ermeni matbaaları listesinde 1565-1923 yılları arasında Sivas'ta iki matbaanın bulunduğu gösterilmesi de bu fikri desteklemektedir.

"Ged" (Nokta):

Sivaslı Ermenilere ait olan bu dergi 1905-1907 yılları arasında çıkarılmıştır.

"Antranik" (İlk Doğan Evlat):

Sahibi ve neşriyat müdürü Hayk A. Vartanyan olan ve Meşrutiyetin ilk yıllarında çıkarılan edebî, sosyal ve siyasi içerikli bir gazetedir. Gazete önce haftalık, daha sonra on beş günlük olarak yayımlanmıştır. 1909-1912 yılları arasında dört sayfa halinde çıkarılan gazetenin ebadı 44x33 cm'dir.

"Hoğ-Tar" (Çukur, alçak arazi):

1910 yılında neşredilmeye başlayan gazete yayına 1914 yılına kadar devam eder. Gazete bu adı Sivas'ta Ermenilerin toplu halde yaşadığı bir semtten almış ve gazete aynı adı taşıyan bir matbaada yayımlanmıştır.

"Güvercin" ve "Gapira":

---

¹⁵.Polat, a.g.m., s. 7.

Sivas'taki Aramyan Ermeni Mektebi Talebe Derneği'nin bir yayını olup **1910-1913** yılları arasında çıkarılmıştır.

"Amanor" (Yeni Yıl):

1914 yılında çıkarılmıştır.

"Vicdan" Gazetesi

Vicdan gazetesi, **26 Temmuz 1909** tarihinde Sivas'ta yayınlanmaya başlayan ilk özel Türkçe gazete olma özelliğine sahiptir. Gazetenin mes'ul müdürü ve sahibinin, Sivas Vilâyeti Evrak Müdürü Halit Cevdet Bey olduğu ve gazetenin Vilâyet Matbaa'sında basıldığı bilinmektedir.¹⁶

Gazetenin daimi yazı kadrosunda Halit Cevdet Bey ve Alaaddin Paşazade Semih Fethi Bey bulunmaktadır. Bunların yanında gazetede yazıları yayımlanan şahsiyetler şunlardır: Vezirköprü Rüştüyesi Muallimlerinden Ahmet Sadık, Sivas Mebusu Şemseddinzade Mustafa Ziya Bey (Başara), Tabib-i Baytarî Kevork, Doktor Kozmos, Selimefendizade Mustafa Takî, Merkezi Hazine Vekili Mehmet Ref'i, İbrahim Nuri, Amasya Tahrirat Müdürü Mehmet Refet, Ahmet Asaf, Hayri Lütfullah, Koyulhisar Mahkeme Başkatibi Amil, İkinci Komiser Aram Jot, Mektubî personelinden M. Nedim vb.¹⁷

Gazete, 35x22cm ebadında, dört sayfadan müteşkil olup pazartesi günleri yayımlanmakta ve on paraya satılmaktadır. Gazetenin tirajı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Gazetede yer alan mektuplara göre, gazetenin Sivas dışında ; Tokat, Amasya, Kayseri, Şebinkarahisar-i Şarkî, Koyulhisar gibi çevre illere de ulaştırıldığı anlaşılmaktadır. (elde 1-25. sayılar mevcut)

Gazetenin izlediği yayın politikası ve içeriği hakkında, elde mevcut bulunan 25 sayılı kısımdaki yayımlanan yazılardan hareketle, çıktığı günlerin genel siyasi havasına uygun olarak İttihat ve Terakki yanlısı bir yayın politikası izlediğini söylemek mümkündür. Gazetede yayımlanan yazıları şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- a) Meşrutiyet idaresi hakkındaki yazılar ve tartışmalar,
- b) Yolsuzluk ve suistimal konuları hakkında yazılmış çoğu imzasız şikâyet mektupları,
- c) Belediye yönetiminden şikâyet yazıları,
- d) Donanmaya yardım kampanyasını destekleyen yazılar,

¹⁶.Ahmet Turan Alkan, "Sivas'ta İlk Özel Türk Gazetesi: Vicdan", *Revak*, Sivas, 1992, s. 68-75.

¹⁷.Alkan, a.g.m., s. 72.

- e) Girit meselesi,
- f) Fenni makaleler,
- g) Tensikat (düzenleme) meseleleriyle ilgili yazılan yazılar.

Bunlar da bize gazetenin içeriği hakkında sanırım yeterli bilgiyi vermektedir. II. Meşrutiyet döneminde yasağın ve sansürün kaldırılması ve söz hürriyetinin tanınması; kısa zamanda gazetelerde rejim meselelerine, gündelik hayatın aksaklıklarından, kurum ve kuruluşlardaki kişilerin yaptıkları yanlışlıklara kadar değişik pek çok sosyal ve siyasî konuda yazıların yazılmasına vesile olmuştur. Vicdan da sütunlarında bu konulara yer veren, Anadolu insanını bir mum ışığı kadar da olsa aydınlatmayı kendisine şiar edinmiş bulunan Anadolu gazetelerinden sadece bir tanesidir.

"Kızılırmak" Gazetesi

Vicdan gazetesinden sonra Sivas'ta çıkarılan ikinci özel gazete "**Kızılırmak**"tır. Kızılırmak 15 Ekim 1909 tarihinden itibaren yayın hayatına başlayan ve bu yayın hayatını 25 Ekim 1946 tarihine kadar devam ettiren Anadolu'nun en eski yayın organından biridir. Kızılırmak gazetesinin kurucusu Kamil Kitapçı (Yalçın)dir.¹⁸

Başlığının altında "**Cumhuriyetçi, Mekureci ve Millî Gazete**" ibaresi bulunmaktadır. Gazetede, yayın hayatı boyunca değişik tarihler arasında Karapolatzade İsmet, Hayri Lutfullah, Hacı Abdioğlu Rıza, Kemal Kitapçı vb. gibi şahsiyetler mes'ul müdürlük ve yazı işleri müdürlüğü yapmışlardır. Bazı dönemler haftada iki gün bazı dönemlerde haftada bir gün çıkan gazete önceleri Vilâyet Matbaasında basılırken sonradan Kamil Matbaasında basılmaya başlanmıştır. İlk yayın dönemi iki yıl süren gazete, 1914 yılına kadar kapalı kalmış ve bu tarihte tekrar yayımlanmaya başlamıştır. Kapanış tarihine kadar üç kez yayınına ara veren gazete, daha sonra Cumhuriyet Halk Partisinin yayın organı olarak **Ülke** adı ile yayımlanmaya devam etmiştir.¹⁹

Uzun süren yayın dönemi boyunca Sivas halkını aydınlatmayı gaye edinen Kızılırmak gazetesinin, her türlü imkansızlıklara rağmen, yayıncılık görevini yerine getirdiğini söylemek mümkündür.

¹⁸.Güney Nair, *Sivas Basını*, Sivas, 1999, s. 64.

¹⁹.Burhan Paçacıoğlu, *Sivas Basınında Harf İnkılâbı*, Cumhuriyet Üni. Yay., Sivas, 1990, s. 31.

"Gençler Derneği" Dergisi

14 Mart 1914 tarihinde yayımlanan "Gençler Derneği" dergisi, Sivas Valisi Ahmet Muammer Kardeş'in himaye ve teşvikleriyle Sivas Sultanisi on birinci sınıf öğrencileri tarafından çıkarılmıştır. Sivas Vilâyet Matbaası'nda basılan dergi kapak hariç 12 sayfadan ibarettir. Sultani talebesi olan Kayserili Şaban Sırrı derginin sorumluluğunu üstlenir, arkadaşları Aziziyeli (Pınarbaşı) Mustafa Sırrı da derginin baş yazarıdır.

Derginin özelliği, başlık altındaki "Fennî, edebî, ictimai, ahlâkî, gençlerin faidesine çalışır aylık Türk gazetesidir." ibaresiyle özetlenmiştir. Ayrıca derginin birinci sayfasında yer alan Kayserili Şaban Sırrı'nın yazdığı "Gençler Derneği'nin Meslek ve Gayesi" başlıklı yazısında derginin tuttuğu yol ve gayesini şu satırlarla belirtilmektedir. "Gençler Derneği mesleğinde (tuttuğu yolda) tabiidir ki fennî, edebî, ahlâkî... bir yol takip ile beraber geçliğin samimî kalbinde yaşayan millî emellerin, fikirlerinde yükselen ulvî, saf arzu ve gayelerinin tecelligâhı olacaktır."

Trablusgarp ve Balkan Harbi hezimetlerine şahit olmuş olan bu gençlik, dergide bu savaşların ızdırabını yazdıkları yazılar ve şiirlerle dile getirmişlerdir.

Derginin dikkat çeken en önemli özelliği, dil hakkındaki fikirlerdir. Derginin arka kapağında yer alan: "Risalemiz bundan itibaren lisan ve ifadesini sadeleştircektir. Risalemize yazı göndermek lûtfunda bulunanlardan rica ederiz: Gerek Arapça, gerek Türkçe, gerek Acemce me'nûs (alışılmış) olmayan kelimeler istimal etmesinler (kullanmasınlar). Terkipler hele tetâbülar ile ifadeye iğlâk etmemeye (karışık, anlaşılmaz şekle sokmamaya) gayret etsinler... İstilahlar (terimler) ve artık o hükmü almış olan kelimeler Türkçe demek olduğundan mesleğimizce onları yazmak ve kullanmakta mahzûr yoktur." ifadesinden, dergiyi çıkaran gençlerin bu konuda "Genç Kalemler" ve "Türk Derneği"nin dil politikasını benimzediklerini ve bu akımın Sivas'taki temsilcileri olduklarını söylemek mümkündür.

Derginin ilânlar kısmında; okuyucularına hediye bir müsabaka düzenlendiği, isteyenlerin bu müsabakaya bugün bilinmeyen veya az kullanılan 10 adet Türkçe kelime göndererek katılabilecekleri duyurulmaktadır. Bu gençler böylece, Türkçemizin zenginleşmesine de gönül verdiklerini ilân etmiş oluyordular.

Ne yazık ki büyük hayaller ve ümitlerle çıkarılan dergi, ilk sayısını çıkardıktan sonra, 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine pek

çok gazete ve dergi ile beraber yayın hayatına son vermek mecburiyetinde kalmıştır.²⁰

"Dilek Mecmuası"

"Dilek" mecmuası, Sivas Muallim ve Muallimeler Cemiyeti tarafından yayımlanmış bir dergidir. Derginin en büyük desteği ve teşvikçisi ise, Sivas'ta 27 Ağustos 1921 - Kasım 1922 tarihleri arasında valilik görevinde bulunan Ali Haydar Yuluğ Bey olmuştur. Dergi, "15 günde bir yayımlanır" ibaresini taşımasına rağmen, **15 Kasım 1921**'den son yayım tarihi olan **Haziran 1923**'e kadar sadece 18 sayı çıkarılabilmektedir. Derginin ilk 15 sayısı, 16 sayfa olarak çıkarken Haydar Uluğ Beyin Sivas'tan tayini üzerine diğer üç sayı 8'er sayfa düşürülmüştür. Derginin son sayısı ise "**Yeni Dilek**" adı ile basılmıştır.

Dilek, bir eğitim-sanat ve genel kültür dergisidir. Derginin ilk sayısında yer alan "Dileğin Gayesi" başlıklı takdim yazısı da Vali Ali Haydar Yuluğ Bey'e aittir. O bu takdim yazısında derginin gayesini: "Sivas'ımızın muhit-i irfanında yeni ve pek mesut bir hadise vukua geldi: Cemiyet-i Muallimînin teşekkülü. Büyük dimağlar, alicenap kalpler, sevgili vatanımızın istiklali için mühîn ve rezil düşmanla cephede boğuşurken, yurdumuzun kahraman evlatları Yunan haydutlarının murdar cesetlerinden esatirî mabutlarına her gün yüzlerce kurban hediye ederken ilim ve irfan müntesiplerinin geride boş durmayacağı tabii idi.

Nitekim öyle de oldu. Cemiyet-i Muallimîn de dahildeki düşmana ilân-ı harp etti. Her Türk, her Müslüman vatan ve milletinden üç büyük nimete mazhurdur. Kan, mal, ilim ve irfan... Cemiyet-i Muallimînin azası yüze varan bu heyet-i azim ve irfanın programı kendi muhiti dahilinde cehle, ahlaksızlığa, firka emrazına karşı sell-i seyfi cihat etmektir (cihat kılıcını çekmektir). İstiyoruz ki muhitimizde dökeceğimiz midad-ı irfan (irfan mürekkebi), kahraman askerlerimizin dimâ'-ı hamasetine karışsın. Bu gün hayata mücahedeye atılan Dilek, Türk'ün öz dileği budur. Türk'ün "Dilek"i nesl-i müstakbeli kavi, zengin, âlim, faziletkâr etmektir..." sözleriyle vurgulamakta ve kendisinin de ne derece kültürlü, vatan sever ve işlek bir kalem sahibi olduğunu ortaya koymaktadır.

Eğitim ağırlıklı olarak çıkarılan "Dilek", bunun yanında İzmir'in işgalinden değişik tarihî konulara, edebî ve fikrî makalelerden sosyal ve psikolojik meselelere kadar değişik konularda yazılar ihtiva eden bir kül-

²⁰.Nâzım Hikmet Polat, "Sivas Basımında Kısa Bir Sayfa", *Kızılırmak*, Yıl. I, S. 7, Sivas, Temmuz 1992, s. 3-8.

tür ve sanat dergisidir. Dergideki yazıların çoğunluğu maarif çalışanlarına aittir.²¹

"Birlik" Mecmuası

Sivas'ta Türk Ocağı Sivas Şubesi tarafından yayımlanan "Birlik" dergisinin ilk sayısı 23 Temmuz 1339 (1923), 21. ve son sayısı ise 18 Mart 1340 (1924) tarihini taşımaktadır. Derginin başlık altında "Türk Ocağının Haftalık Mecmuasıdır" ibaresi bulunmaktadır. Derginin fiyatı beş kuruştur. Derginin imtiyaz sahibi ve mes'ul müdürü Mehmet Nazif Beydir. Mes'ul müdürlüğü 20. sayıdan itibaren Karapolat-zade İsmet üslenmiştir. Sivas Vilâyet Matbaasında basılan dergi 21 Ocak 1924 tarihli 18. sayısından sonra, bu matbaanın yanması üzerine Samsun Hilâl Matbaasında basılmaya devam etmiştir. Derginin Samsun'da basılan 19. sayısı 2 Mart 1924 tarihini taşımaktadır. Dergini her sayısı sekiz sayfadan ibaret olup yazı kadrosunda Eflatun Cem (Güney), Fuat Gündüzalp, Reşat Hayri, Osman Nuri, Cenab Muhiddin, Mustafa Hilmi, Abdülkadir, Ali Âli, Doğan, Hüseyin Hüsnü, Şerif, H.F., Dr. Tahir gibi şahsiyetlerle "Alaycı" rumuzunu kullanan ve kim olduğu bilinmeyen bir mizah yazarı da bulunmaktadır.

Türk Ocağı Sivas Şubesinin bir yayın organı olarak çıkan dergide Türk Ocağı ile ilgili haberler dışında zaman zaman şiirlere, ve ağırlıkla da eğitim konusuna değinen yazılara yer vermiştir.²²

Gaye-i Milliye

Aşağıda belirteceğimiz gibi İrade-i Milliye'nin ehil ellerden çıkması ve amacından uzaklaşarak 1921 yılının Şubat ayında kapanması üzerine bu gazeteye muhalif olarak 2 Mart 1337 (1921) tarihinde Gaye-i Milliye gazetesi kurulmuştur. Gazetenin imtiyaz sahibi Maksud Azmi'dir.

Gaye-i Milliye'nin ilk sayısı 2 Mart 337 Çarşamba tarihini taşımaktadır. Bu tarihten itibaren cuma ve pazartesi günleri hariç her gün yayımlanan gazete 29 Nisan 1921 tarihine kadar 39 sayı çıkmıştır. "Siyasî, ilmî, edebî, iktisadî gazetedir" ibaresiyle yayımlanan gazete tanesi 100 para, seneliği 300, altı aylığı 175, üç aylığı 90 kuruşa satılmıştır. Gazetenin her sayısında, sol üst kısma yerleştirilmiş olan "**Bu günün en ziyade göze çarpan haberleri**" başlığı altında, o günkü ana haber başlıkları sıralan-

²¹.Nâzım Hikmet Polat, "Dilek Mecmuası", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 10, Sivas, 2002, s. 37-56.

²².Ahmet Bozdoğan, *Türk Ocağı'nın Taflra Mecmuaları* (basılmamış yük.lis. tezi), Sivas, 1996, s. 33-36.

Bir toplumun bilinçlenmesinde, kamuoyu oluşturulmasında ve millî birliğin sağlanmasında basının rolü ve önemi büyüktür. Buna baştan beri vakıf olan Mustafa Kemal, basın hakkındaki görüşlerini: "Basın milletin müşterek sesidir. Bir milleti tenvir ve irşatta, bir milletin muhtaç olduğu gıdayı vermekte, hülasa bir milletin hedefi saadet olan istikameti müşterekede yürümesini teminde, basın başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehberdir." diyerek açıklamıştır. O, daha Harp Okulunda iken (1899-1902) arkadaşlarıyla birlikte memleketin kötüye giden durumunu anlatmak maksadıyla el yazısıyla bir gazete çıkarılmasını sağlar ve gazetede yer alan yazıları genellikle kendisi yazar. Bu faaliyetinden dolayı da Okul Müdürü Rıza Bey'e yakalanarak "izinsizlik" cezasına çarptırılır.²³

Mustafa Kemal'in bu konudaki ikinci girişimi Mondros Ateşkes Anlaşması günlerine rastlar. Adını kendisinin verdiği ve ortak olduğu "**Minber**" gazetesi, O'nun teklifi ve girişimleriyle **2 Kasım 1918**'de yayın hayatına girmiştir. Mustafa Kemal'in arkadaşlarından Fethi Okyar konuyla ilgili hatıralarını şöyle nakletmektedir: "Ben daha Dahiliye Nazırlığı'ndan kabine ile beraber istifa etmeden önce, resmî vazife ve hüviyeti 'Harbiye Nezareti emrinde müstafî Ordu Kumandanı' olan Mustafa Kemal Paşa şöyle diyordu: 'İzzet Paşa iktidarda kalsa bile muhaliflerinin tazyiklerine dayanamayacak, Padişah Kabine'deki İttihatçıları muhakkak tasfiye ettirecektir. Memleketi perişân eden ve muhalefet adı altında irtikâp edilen taarruz ve tahripler de daha çok gazeteler vasıtasıyla oluyor. Bunlara karşı milleti uyandırmak için en iyi vasıta, aynı yoldan mukabele etmek, yani bir gazete çıkarmaktır. Benim maaşlarımdan biriktirdiğim biraz param var. Onu koymaya hazırım. Ben askerim...İmtiyaz alamam... Sen, bugün genellikle haklı tenkit sebeplerinin çoğunun dışında kaldın, hatta bunlarla mücadele ettin. Hakikatleri halka, hatta düşmanlarımıza anlatabilmek için gel, beraberce bir gazete çıkaralım.'... Mustafa Kemal gazeteye bir isim de bulmuştu: **Minber**."²⁴ Minber'in mes'ul müdürü Dr. Rasim Ferit (Talay) Beydi. Mustafa Kemal'in o günleri değerlendirdiği siyasî ve askerî bir röportajı, gazetenin 17 Kasım 1918 tarihli sayısından itibaren yayımlanmaya başlanmış ve bu röportaj daha sonra, Fransa'nın ünlü "Letemps" gazetesinde "Çanakkale Muharebelerinin Kumandanı Bugünkü Şartlar İçinde Vatanın Geleceği İçin Neler Düşünüyor?" başlığı altında yorumlanmıştır.

Siyasî, ilmî, edebî, fennî ve iktisadî günlük bir gazete olan ve seviyeli bir yayım örneği sergileyen Minber'in, halk tarafından büyük alâka gördüğü belirtilmektedir. 21 Aralık 1918 tarihine kadar çıkmış olan I - 50 sayısı, İstanbul Belediye Kütüphanesinde mevcuttur.

²³.Yücel Özkaya, *Millî Mücadelede Atatürk ve Basın*, AKM Yay., Ankara, 1989, s. 9.

²⁴.Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Yay. İstanbul, 1980, s. 267-268.

Mustafa Kemal Paşa, millî mücadeleyi desteklemek, halkı bu konuda doğru ve düzenli olarak bilgilendirmek ve Türk milletinin bağımsızlık savaşındaki haklılığını bütün dünya kamuoyuna duyurabilmek amacıyla basına çok büyük vermiştir. O, gerek 4 Eylül öncesi ve gerek 4 Eylül sonrasında yerli ve yabancı basınıla daima iyi ilişkiler içinde bulunmak istemiş, bunu da büyük ölçüde başarmıştır. O'nun Sivas Kongresi'ne Louis E. Browne adlı Amerikan Chicago Daily News Gazetesi muhabirini getirtmesi ve ona olayları yerinde inceleme fırsatı sağlaması bunun en açık delilidir. Browne, Sivas Kongresi hakkındaki bilgileri bir raporla gazetesine ulaştırmış ve böylece Mustafa Kemal Paşa, bu mücadeledeki haklılığını Amerikan kamuoyuna ve bütün dünyaya duyurma imkânını bulmuştur.²⁵

Ayrıca O, İstanbul basınıyla yakın ilişki içinde bulunarak Tasvir-i Efkar gibi büyük bir gazetenin yazarı Ruşen Eşref (Ünaydın) ile fotoğrafçısı Kenan Beyin de 20 Ekim 1918'de Sivas'a gelmesini sağlamıştır. Ruşen Eşref, o günden itibaren Sivas'la ilgili bilgileri telgrafla gazetesine ulaştırmış, Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Refet Beylerle röportaj yaparak bunları gazetesinde yayımlatmayı başarmıştır.

O tarihlerde Anadolu basınında millî mücadeleyi destekleyen pek çok Anadolu gazetesi yayımlanmaktaydı. Bunlardan bazıları: Balıkesir'de **İzmir'e Doğru**, **Ses** ve **Doğru Söz**, Kastamonu'da **Açık Söz**, Konya'da **Babalık**, Afyon'da **Öğüt**, Diyarbakır'da **Küçük Mecmua**, Erzurum'da **Albayrak**, Elazığ'da **Satve-i Milliye**, Trabzon'da **İstikbal**, Giresun'da **Işık**, Artvin'de **Yeşilyuva**, Adana'da **Yeni Adana**, Amasya'da **Emel**, Edirne'de **Ahali**, Antalya'da **Anadolu**, Maraş'ta **Amâl-i Milliye**, Bolu'da **Dertli e Türkoğlu**, Samsun'da **Ahali** "dir. 1 Mayıs 1922 tarihi itibariyle 28 ile dağılmış 50 gazete ve 10 derginin yayınlanmakta olduğu bilinmektedir.²⁶ Kapanan 20 yayın organından sekiz tanesi özel nedenlerle (malî yetersizlik, kendini kabul ettirememesi, yabancı işgali vb), 12 tanesi özel yönetimin kararları ya da engellemeleri sonucu kapanmıştır. Bunlardan üçü kömünist, üçü sol eğilimli, ikisi padişahçı yayımlarıdır.²⁷

İstanbul basınında İtilaf devletleri tarafından uygulanan çeşitli baskı ve sansür sebebiyle pek çok İstanbul yayımları, millî mücadeleyi gönülden destekledikleri halde, 1921 yılına kadar ne Kuva-yı Milliye'den, ne Millî Mücadele'den ve ne de Mustafa Kemal Paşa'dan söz edememişlerdir.

²⁵.Özkaya, a.g.e., s. 24-25.

²⁶.Orhan Koloğlu, *Türk Basını Kuva-yı Milliye'den Günümüze*, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1993, s. 25.

²⁷.Koloğlu, a.g.e., s. 36.

Ancak İstanbul basınında bulunan sansür uygulamasından uzak olan Anadolu basını, bu avantajını iyi kullanarak gerçekleri yakından görmüş ve millî mücadele hareketini içten destekleyerek onun yanında yer almıştır. Ancak bütün Anadolu için bunu söylemek mümkün değildir. Çünkü az da olsa bu hareketin karşısında olan; kişisel çıkarlarını ön plânda tutan, kendi milletine olan inanç ve güvenini kaybetmiş, vatanseverlik duygusundan yoksun bazı gazeteler de yok değildi. Bunlara örnek olarak; İstanbul yayın organlarından Refii Cevat Ulunay'ın **Alemdar**, Refik Halit Karay'ın bir güldürü mecmuası olan **Aydede**, Ali Kemal'in çıkardığı **Peyam** ile Ermeni Mihran tarafından çıkarılan **Sabah**'ın birleşmesiyle ortaya çıkan **Peyam-i Sabah**, İngiliz Mühripler Cemiyeti sözcüsü **İstanbul** ile Anadolu yayın organlarından Kastamonu'da **Ferda**, Balıkesir'de **İrşad**, Adana'da **Renin**, Edirne'de **Te'min**'i sayabiliriz.²⁸ Mustafa Kemal, bu gazeteleri yakından takip ederek, asılsız haber yazarlar ve aleyhte propaganda yapanlar hakkında işlem yapılması için gereken kişileri uyardı ve ihmal etmemiştir.

"İrade-i Milliye" Gazetesi

Mustafa Kemal Paşa, başlattığı Millî Mücadelede basının son derece etkili olduğunu bildiği için; Millî Mücadeleyi örgütleyip yöneten Heyet-i Temsilîye'nin sesi olmak, orada alınan kararları ve yapılan çalışmalarını halka doğru ve zamanında ulaştırmak, milletimizi gerek yurt içi gerekse yurt dışı olay ve faaliyetlerden haberdar etmek, millî mücadeleye karşı yürütülen olumsuz propagandalara cevap vererek onları etkisiz hale getirmek amacıyla bu görevi üstlenen bir gazetenin çıkarılmasının elzem olduğuna inanmıştı. İşte bu sebeple Sivas Kongresi'nin sona ermesinden bir gün önceki 10 Eylül 1919 günkü oturumun sonunda "basın meselesi" ele alınmış ve bu oturumda "İrade-i Milliye" adı ile bir gazetenin çıkarılmasına karar verilmiştir.²⁹ Gazetenin adı ve başlık altında bulunan "**Metâlib ve Âmâl-i Milliye'nin Müdafîdir**" (Milletin arzu ve isteklerinin savunucusudur) ibaresi bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda: "Gazetenin adı ve başlık altı da Mustafa Kemal tarafından konuldu."³⁰ denmesine rağmen, V. Cem Aşkun Sivas Kongresi adlı kitabında konuyla ilgili olarak Rasim Beyin şu ifadelerine yer vermektedir: "Kongrenin içtimandan evvel gelen murahhaslarla hasbihal esnasında, millî emel ve hareketlerin geniş ve devamlı bir şekilde neşri için bir gazetenin çıkarılmasına lüzum

²⁸.Mevhibe Gül Keskin, *Millî Mücadelede İrade-i Milliye Gazetesi*, Atatürk Üni. Yay., Erzurum, 1993, s. 3.

²⁹.A. Necip Günaydın, *Millî Mücadelede Sivas ve Mustafa Kemal Pafta*, Sivas, 2000, s. 83.

³⁰.Özkaya, a.g.e., s. 59.

görülmüş idi. Çıkarılacak gazeteye '**İrade-i Millet**' ismi verilmesini ben teklif etmiştim. Teklifim evvelce muvafık görülmüş iken, bilâhare kongre âzasından İsmail Fazıl Paşa'nın ısrarı üzerine gazetenin ismi '**İrade-i Milliye**'ye tahvil olundu. Ve evvelce ser sikkezen muavinliğinden mütekaiden Sivas'ta bulunan Emin Kâhyazade Ethem Efendiden rica edilerek hakettirilen "**İrade-i Millet**" klişesi de iptal edildi. Bütün bunların Mustafa Kemal Paşa'nın malûmat ve tensipleri ile yapıldığını söylemeyi bittabi zâid addederim..."³¹ Ancak kitabın aynı sayfasında yer alan ve İrade-i Milliye'nin imtiyaz sahibi Demircizade Selâhaddin Beyin anıları kısmında, onun : "Bu gazetenin imtiyazını almak ve mes'ul müdürlüğünü deruhte etmek tarihî şerefi bana nasip oldu. Mustafa Kemal Paşa, gazetenin adını 'İrade-i Milliye' koydu." dediği dikkat çekmektedir. Bu durum karşısında gazetenin isim babalığını kimin yaptığı hakkında kesin bir şey söylemek pek mümkün olmamaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, gazetenin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü olarak hiçbir fırkaya bulaşmamış, güvenilir bir kişi olmasını istiyordu. Bu kişinin tespitini Kongre üyelerinden Rasim Başara'ya verdi. Rasim Beyin tavsiyesiyle bu göreve, onun liseden talebesi olan Demircizade Selâhaddin (Ulusalerk) getirilmiştir. Gazeteyi çıkarmak için hemen Sivas Valisi Reşit Paşa'dan izin alınmış ve böylece İrade-i Milliye, Heyet-i Temsiliye'nin yayın organı olarak kurulan ilk resmî Millî Mücadele gazetesi olma özelliğine sahip olmuştur. Henüz 22 yaşında bulunan Selâhaddin Beyin ifadesine göre, bu görev 11 Eylül 1919 günü kendisine bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından tevdi edilmiş ve gazete 13 Eylül gecesi basılıp, 14 Eylül günü dağıtımına başlanmıştır. Gazete, Meşrutiyet döneminde getirilen ve kolla çevrilen eski bir makine ile, saymanlığını Abdulkadir (Sözen) Beyin yaptığı Sivas Vilâyet Matbaasında basılmıştır. Gazete, Abdulkadir Bey, baş mürettip Mahmut ve mürettip Nadir Efendiler tarafından basıma hazırlanmıştır. Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü bir süre Mazhar Mufit (Kansu) yapmış, daha sonra bu görevi Halis Turgut yürütmüştür.

İlk sayısı, o güne kadar alışılmış olan birkaç yüz yerine 1.000 adet basılmış, bu sayı daha sonra gelen yoğun talep üzerine 5.000 adete kadar çıkarılmıştır.³² O dönemde Sivas'ın yaygın gazetelerinden olan Kızıllırmak bile (1909-1917 tarihleri arasında) birkaç yüz basarken, İrade-i Milliye'nin bu tirajı, gazeteye olan rağbeti açıkça ortaya koymaktadır.

İrade-i Milliye Gazetesi 30x50cm ebadında ve iki sütundan oluşan dört sayfalık bir gazetedir. Gazetenin nüshası 100 para iken dördüncü sayıdan itibaren bu ücret 3 kuruşa çıkarılmıştır. Seneliği 220 kuruş, altı ay-

³¹.V. Cem Aflkun, *Sivas Kongresi*, 2.b., İstanbul, 1963, s. 161-162.

³².Keskin, a.g.e., s. 8-9.

nin malı olan Sivas Vilâyet Matbaası bunları dinlemeyerek çalışmalarına devam eder.

Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye ile birlikte gazeteyi de Ankara'ya götürmek istemiştir. Fakat Sivas'ın ileri gelenlerin: "İrade-i Milliye Sivas'ta intişara (yayımlanmaya) başlamakla bu memlekete tarihî bir şeref vermiştir, biz bu yüksek şerefi memlekette ebedileştirmek istiyoruz. Gazetenizi bize bağışlayınız. Aynı maksatla bu ışığı burada devam ettirelim", diye rica etmeleri üzerine Mustafa Kemal Paşa, gazeteyi götürmekten vazgeçer.

İrade-i Milliye'nin diğer Anadolu basınından daha ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Çünkü İrade-i Milliye belli bir dönem, yukarıda belirttiğimiz çıkış gayesine uygun olarak, Millî Mücadele'ye yön veren Heyet-i Temsiliye'nin sesi olmuş, yalnız Sivas ve çevresine değil tüm ülkeye ulaştırılarak Türk milletinin bu haklı davasını dost düşman her kesime doğrudan aktarma görevini başarıyla gerçekleştirmiştir. İrade-i Milliye böylece, diğer Anadolu basınına da haber kaynaklığı yapmış ve onlara yön verme görevini de yerine getirmiştir.

İrade-i Milliye'nin ilk sayısında yer alan "Harekât-ı Milliye'nin Esbabı" başlıklı makale, bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından İsmail Hami (Danışmend)'ye yazdırılmış ve onun adıyla yayımlanmıştır. Bu makalede; ülkenin ve toplumun savaştan ve mütarekeden sonra içine düşürüldüğü durum, müttefikimiz olan Almanya ve Bulgaristan ile karşılaştırılmakta, Damat Ferit Paşa'nın teslimiyetçi iç ve dış politikası eleştirilmekte, gücünü millettten alan Millî Mücadele anlatılmaktadır.

Yine aynı sayıda, on gün önce Sivas Kongresi'nin açılışında Mustafa Kemal Paşa'nın sunduğu nutuk ve Kongre azalarının yemin metni ile sadrazama ve İhtilaf devletlerine çekilen arıza ve muhtıralar yer almaktadır.

Gazetenin ikinci sayısında Ferit Paşa kabinesine karşı duyulan güvensizlik ve bu kabine ile her türlü ilişkinin kesildiğine dair her bölgeden, ilden ve kazadan İstanbul'a, itilaf devletlerine ve Heyet-i Temsiliye'ye çekilen telgraflar yer almaktadır. Ayrıca İsmail Hami ismiyle yayımlanan "Ferit Paşa Kabinesiyile Kat-ı Münasebet" başlıklı yazıda Ferit Paşa ve yandaşları ağır bir dille eleştirilmekte: "En büyük gailemiz başımıza milletin mukaddesatını çiğnetmekle zevk alan, Ümmet-i Muhammed'in ırzını Yunan eşkıyasına teslim etmekle cep dolduran, milletin yüzüne karşı utanmadan 'Size kim ne yaparsa yapsın sesinizi bile çıkarmayacaksınız.' diye mırıldanan ve sonra da padişaha dönüp altı vilâyetten vasi' bir Ermenistan yapmak lüzumunda dem vuran hayasız bir Heyet-i Vükelâ bulunması ve en müthiş tehlikemiz de bu hain hükümetin Kürd'ü Türk üzerine ve Türkü de Kürt aleyhine sevk ederek Müslümanları birbirine kır-

dırmak istemesinin resmî vesikalarla tahakkuk etmesidir." denilerek onların yaptıkları millete ve dünya kamuoyuna açıklıkla anlatılmaktadır.

Yine gazetenin 17 Eylül tarihli ikinci sayısında, kongre heyeti tarafından yazılan telgrafın padişaha ulaştırılmaması üzerine Mustafa Kemal'in Dahiliye Nazırı Adil Bey'e çektiği telgrafın şu metni yer almaktadır: "...Milleti, padişahına mâruzatta bulunmaktan men ediyorsunuz. Alçaklar, câniler! Düşmanla millet aleyhinde tertibat-ı hainane de bulunuyorsunuz. Milletın kudret ve iradesini takdirden âciz olduğunıza şüphe etmiyordum. Fakat vatan ve millete karşı hainane ve mezbuhane (boğazlayıcı) harekette bulunacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve hempaları gibi ahmakların ahmakça olan mevhum (hayalî) vaatlerine kapılarak ve 'Mister Nowel' gibi milletimiz ve vatanımız için muzır olan ecnebilere vicdanınızı satarak irtikâp ettiğiniz denaetlerin (işlediğiniz densizliklerin) milletçe tatbik olunacak mesuliyetini nazar-ı dikkatte tutunuz. Güvendiğiniz eşhas (kişiler) ve kudretin Hakibetini öğrendiğiniz zaman kendi âkibetinizle mukayeseyi unutmayınız."

İkinci sayıdan başlamak üzere, Anadolu'da sağlanmak istenen birliği engellemeye çalışan Ferit Paşa, Elaziz Valisi Ali Galip ve kişisel çıkarları ve makam hırsı ile gözleri dönmüş yandaşlarının marifetleri İrade-i Milliye ile ortaya dökülmüş ve bu gibi hainler görevi terk etmek zorunda bırakılmışlardır.

İrade-i milliye bunların yanısıra Millî Mücadelenin ne olduğunu, kimlere karşı verildiğini, neler yapılması gerektiğini sütunlarında halka duyurarak onları bu konularda bilinçlendirmiş ve herkesin bu mücadelede yer almasının millî bir görev olduğunu ısrarla vurgulamıştır.

Yine İrade-i Milliye sayesinde ki İngilizlerin açık desteğine rağmen Ferit Paşa Kabinesi düşürülmüş, Anadolu harekâtına yakın olan Ali Rıza Paşa başkanlığındaki yeni kabine iş başına getirilmiş ve tatil edilmiş olan Meclis-i Mebusan için yapılması gereken seçimler yaptırılarak Meclis-i Mebusan'a Millî Mücadeleden yana kişilerin girmesi sağlanmıştır.

O dönemde Ermeni ve Rumların Müslümanlar aleyhindeki yayınlarına izin veren İstanbul Hükümeti, Türklerin bunlara karşı kendilerini savunmak için yazı yazmalarına izin vermemekteydi. Bu konuda Harbiye Nezareti, 8 Eylül 1919'da Sadrazamlığa ve Hariciye Bakanlığına başvurarak Türkçe gazetelerde Rum ve Ermeni zulmünü dile getiren yazıların yazılabilmesi için izin verilmesini istemiş, ancak Hariciye Nezaretinin 15 Eylül 1919 tarihinde bu isteğe verdiği cevapta özetle; Rum ve Ermenilerin yaptıkları zulmün anlatılması durumunda bunun unsurların birbirlerini tahrikine sebep olacağı ve bu nedenle bu tür yazılara izin verilemeyeceği, ancak bunların tekziple önlenebileceği belirtilmiştir. İrade-i Milliye

işte bu konudaki sansürü de kırarak, sütunlarında Ermeni ve Rumların yaptıkları mezalimi de Türk milletine anlatmayı bir görev saymıştır.

İrade-i Milliye gazetesi yurt içindeki olayların millete duyurması yanında, sık sık da dış basında yer alan olayları ve yorumları okuyucusuna aktarma gayreti içinde olmuştur. Gazetede zaman zaman da bazı resmî ve özel ilân yazılarının neşredildiği görülmektedir.³³

İrade-i Milliye, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gidişinden ve Atatürk'ün orada kurduğu Hakimiyet-i Milliye gazetesinin yayımlanmaya başladığı **10 Ocak 1920** tarihinden itibaren adeta öksüzleşmiş ve kısa sürede yerel bir gazete hüviyetine bürünmüştür.

İrade-i Milliye, Halis Turgut'un mes'ul müdür olduğu dönemde iki defa kapatılmıştır. 1921 yılının Şubat başındaki kapanışı iki buçuk ay devam etmiştir. Halis Turgut'un idaresindeki İrade-i Milliye, özellikle Büyük Taarruz'dan altı ay önce bölücü faaliyetlerini şiddetlendirmiş, 1922 ilkbaharındaki belediye seçimlerinde de şahsî kavgalara âlet edilmiştir. Gazetenin son nüshasının Mart 1922'de çıktığı tahmin edilmekte, gazetenin ne zaman kapandığı kesin olarak bilinmemektedir. Demircizade Selahattin (Ulusalerk) Ulus gazetesinde Naşit Uluğ'la yaptığı röportajda konuyla ilgili olarak: "İrade-i Milliye 1922 senesi sonuna kadar üç yıl Sivas'ta devam etti. Nihayet Vilâyet Matbaasında gazetenin basılması imkânı olmadığı ve yeni bir matbaa açmaya da malî kudretim müsait olmayınca gazeteyi kapadım. Sonraları memuriyetle taşrada iken matbaanın da yandığını ve mevcut nüshaların bu yangında kül olduğunu esefle öğrendim." demektedir.³⁴ İzzet Öztoprak da bu konuda "İrade-i Milliye 1922 yılı sonuna kadar üç yıl basın hayatına devam etmiştir."³⁵ demektedir.

Bütün bunlar gösteriyor ki, İrade-i Milliye gazetesi, Millî Mücadelenin başlamasında ve başarılı olmasında son derece etkili olmuş ve bu konuda üslendiği görevi hakkıyla yerine getirmeyi başarmıştır. Bu vesile ile gazetenin çıkarılmasında emeği geçen herkese şükranlarımızı sunar, onları minnet ve rahmetle yâd ederiz.³⁶

³³ Keskin, a.g.e., s. 329-338.

³⁴ Ulus, 14 Eylül 1941, s. 5.

³⁵ İzzet Öztoprak, *Kurtuluşl Savafında Türk Basını*, Ankara, 1989, s. 11.

³⁶ Gazetenin 1-42. sayıları Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünde ve Baflbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü Kitaplığında mevcuttur.